DOI: 10.34015/2523-4552.2021.2.08
УДК 343.2

Шмат М. С.,
аспірант Національного
технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
головний юрисконсульт
ІПРЕ НАН України
ORCID: 0000-0003-4423-5074

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ПСИХІЧНОЮ ХВОРОБОЮ

У статті висвітлено питання звільнення від відбування покарання за психічною хворобою. Проаналізовано поняття психічної хвороби як підстави звільнення від відбування покарання та рекомендовано вживати поняття тяжкий психічний та поведінковий розлад. Описано відмінності звільнення від відбування покарання за психічною хворобою з суміжними інститутами, зокрема неосудністю. Перелічено психічні розлади, що слугують підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Також наведено діюче законодавство та судову практику. Проведено загальний огляд застосування примусових заходів медичного характеру. Висновки статті містять рекомендації щодо внесення доповнень до кримінально-виконавчого законодавства України.

Ключові слова: відбування покарання; засуджені; психічні розлади; психіатрична допомога; судово-психіатрична експертиза; примусові заходи медичного характеру.

В статье освещены вопросы освобождения от отбывания наказания по психической болезни. Проанализировано понятие психической болезни как основание освобождения от отбывания наказания и рекомендуется употреблять понятие тяжелое психическое и поведенческое расстройство. Описано различия освобождения от отбывания наказания по психической болезни со смежными институтами, в частности невменяемостью. Перечислено психические расстройства, которые служат основанием для подачи в суд материалов об освобождении осужденных от дальнейшего отбывания наказания. Также указано действующее законодательство и судебная практика. Осуществлено общее обозрение применения принудительных мер медицинского характера. Выводы статьи содержат рекомендации по внесению дополнений в уголовно-исполнительное законодательство Украины.

Ключевые слова: отбывание наказания; осужденные; психические расстройства; психиатрическая помощь; судебно-психиатрическая экспертиза; принудительные меры медицинского характера.

Постановка проблеми. За даними Світової доповіді про охорону здоров'я за 2001 рік, на психічні та поведінкові розлади страждає або

раніше страждала кожна четверта людина. На сьогоднішній день статистика характеризується негативною динамікою і прогнози світової організації є невтішними. Відповідно до даних Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України, у 20 філіях ЦОЗ ДКВС протягом 2020 року надавалась амбулаторна психіатрична допомога – 6 527 особам та стаціонарна психіатрична допомога – 344 особам. Зведеної інформації щодо застосування примусових заходів медичного характеру не передбачено, однак інформація у розрізі окремих закладів з надання психіатричної допомоги доступна на офіційному веб-сайті Державної установи «Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю МОЗ України».

Таким чином, порушене питання перебуває в пріоритеті державної політики та носить актуальний характер через вагоме поширення в установах виконання покарання психічних та поведінкових розладів серед засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання звільнення від відбування покарання за психічною хворобою займалися такі відомі українські вчені в галузі кримінального права, як В. М. Бурдін, О. П. Горох, С. В. Жабокрицький, В. П. Лебідь, Б. С. Мойса, Є. О. Письменський, А. П. Чуприков.

Постановка завдання. Проаналізувати інститут звільнення від відбування покарання за психічною хворобою, діюче законодавство та судову практику з порушеного питання. З метою удосконалення практики вирішення питань звільнення від відбування покарання за психіч-

ною хворобою, запропонувати внесення змін та доповнень до діючого законодавства України, зокрема Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України.

Виклад основного матеріалу.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КК України, звільняється від покарання особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 цього Кодексу [1].

Закон України про кримінальну відповідальність не містить обмежень щодо встановленої системи покарань: видів покарань та груп (основних та додаткових покарань), від яких звільняється засуджений за психічною хворобою.

Кримінальний закон встановлює два критерії для звільнення засудженого від покарання за психічною хворобою: медичний та юридичний. Юридичний критерій об'єднує інтелектуальну ознаку у вигляді неможливості усвідомлювати характер та суспільну небезпеку власних дій (бездіяльності) та вольову ознаку у вигляді нездатності особи керувати власними діями (бездіяльністю). Тобто «неможливість особи адекватно сприймати та реагувати на правовий вплив при відбуванні покарання» [2, с. 500–501]. Медичний критерій визначає наявність психічної хвороби, (психічного та поведінкового розладу). Такої позиції також дотримуються Є. О. Письменський [2] та О. П. Горох [3].

Психічна хвороба як категорія захворювання була поширена в 60-

80 роках XX століття на теренах Радянського Союзу. Однак з процесами глобалізації та розвитком вітчизняної психіатрії, сучасна медична практика застосовує визначення психічний розлад або психічний та поведінковий розлад, відповідно до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про психіатричну допомогу», психічні розлади – розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті. Тяжкий психічний розлад – розлад психічної діяльності (затямарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Таким чином, визначення психічної хвороби, як підстави звільнення від подальшого відбування покарання, носить не коректний характер. Вважаємо за необхідне привести вказану підставу звільнення у термінологічну відповідність до медичного критерію, а саме вживати поняття тяжкий психічний та поведінковий розлад. Вказане буде сприяти єдності міжнародної медичної практики, правильності розуміння вітчизняної медичної термінології при застосуванні положень закону та коректнішому відношенню до діагнозу.

При застосуванні даного закону, крім обов'язкової наявності медичного та юридичного критеріїв, ключовою ознакою також виступає

момент захворювання на психічну хворобу (психічний та поведінковий розлад), а саме в період відбування покарання. Дана ознака характеризує відмінність досліджуваного інституту від суміжного інституту неосудності.

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 19 КК України, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню [1].

Таким чином різницею між вказаними інститутами кримінального права виступає момент захворювання на психічну хворобу, а також специфіка їх застосування. Питання звільнення від покарання за психічною хворобою, яка виникла під час його відбування, вирішується в порядку виконання вироку суду, а застосування положень ч. 3 ст. 19 КК України мають місце в ході досудового розслідування чи судового про-

вадження. Це принципова відмінність даних інститутів, що також вказує на міжгалузевий характер інституту звільнення від покарання за хворобою.

Позицію Є. О. Письменського щодо необхідності внесення змін до ч. 1 ст. 84 КК України в частині доповнення підстави звільнення від покарання, якщо особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, вважаю дискусійною, оскільки наведене регламентовано ч. 3 ст. 19 КК України [2, с. 499–500].

Перелік хвороб, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання (далі – Перелік хвороб) регламентовано пунктом 1 розділу VI Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженої спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572 (згідно з додатком 13 до нього) [4].

Психічні розлади, як підстава для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, визначені розділом IV вищевказаного Переліку хвороб, до яких віднесено:

«1. Деменції:

1) деменція при хворобі Альцгеймера середнього та важкого ступенів;

2) деменція при хворобі Піка;

3) деменція важкого ступеня при хворобі Гентінгтона, хворобі Паркінсона, нейроінфекції, сифілісі та прогресивному паралічі, травмах головного мозку, епілепсії, судинних

захворюваннях, пресенильна та сенильна деменції.

2. Амнестичний синдром органічного походження, не обумовлений алкоголем або іншими психотропними речовинами, у зв'язку з травмами головного мозку, судинними захворюваннями, епілепсією, новоутвореннями головного мозку, нейросифілісом, нейроінфекціями, іншими захворюваннями.

3. Психотичні стани органічного походження:

1) галюциноз органічного походження;

2) кататонічний стан органічного походження;

3) маячний (шизофреноподібний) стан органічного походження.

4. Шизофренія, шизотипічні та маячні розлади:

1) шизофренія параноїдна, гебефренна, кататонічна, недиференційована безперервна з наростаючим дефектом;

2) шизотипний розлад;

3) хронічні маячні розлади.

5. Біполярні афективні розлади, рекурентні депресивні розлади - епізод важкої депресії з психотичними симптомами, суїцидальним ризиком.

6. Розлади особистості та поведінки органічної етіології, обумовлені хворобою, ушкодженням чи дисфункцією головного мозку - нейроінфекцією, дегенеративні ураження головного мозку, судинні захворювання головного мозку, епілепсія, інші органічні ушкодження головного мозку.

7. Розлади особистості у стані важкої декомпенсації із загрозою ауто- чи гетероагресії - параноїдний розлад особистості, шизоїдний розлад особистості, дисоціальний розлад особистості, емоційно нестабіль-

ний розлад особистості, імпульсивний розлад особистості, істеричний розлад особистості, ананкастний розлад особистості» [4].

Однак, як вбачається з Міжнародної статистичної класифікації хвороб, Перелік хвороб не враховує декілька категорій психічних та поведінкових розладів (Клас V), зокрема Невротичні, пов'язані зі стресом та соматичні розлади і Поведінкові синдроми, пов'язані з фізіологічними розладами та фізичними факторами.

Окремо зазначаю, що категорія Розлади психіки та поведінки, внаслідок вживання психоактивних речовин не представлена Переліком хвороб через заборону їх обігу в установах відбування покарання як причини захворювання, а категорія Розумова відсталість, Розлади, пов'язані з психологічним розвитком та Розлади поведінки та емоцій, які починаються здебільшого в дитячому та підлітковому віці можуть виступати підставою при застосуванні положень неосудності.

Тим не менш, беручи до уваги динаміку поширення психічних хвороб і фактори, що стимулюють їх розвиток, Перелік хвороб в частині психічних та поведінкових розладів підлягає перегляду із його розширенням та приведенням у термінологічну відповідність з Міжнародною класифікацією хвороб та розширення списку заінтересованих осіб, залучених до процесу (лікарів психіатричних лікарень, асоціацій лікарів-психологів, правозахисних організацій та інших).

Психічна хвороба, що позбавляє особу можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними досить широко представлена у вітчизняному та міжнародному законодавстві.

Принципи захисту осіб з психічними хворобами та покращення психіатричної допомоги, зокрема принцип діагностики психічної хвороби, принцип госпіталізації, примусова госпіталізація, наглядовий орган та процесуальні гарантії, визначені Додатком до Резолюції 46/119 «Захист осіб з психічними хворобами та поліпшення психіатричної допомоги», Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 року. Міжнародна пенітенціарна спільнота встановлює правила поводження із в'язнями при діагностуванні психічних та поведінкових розладів. Так, Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели), прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 2015 року, встановлює наступне. Ув'язнених, які не несуть кримінальну відповідальність або в яких пізніше діагностовано тяжкі психічні розлади, для яких подальше перебування в тюремних умовах означатиме погіршення їх стану, не слід утримувати в тюремних установах і слід приймати заходи для їх можливого якнайшвидшого переведення в психіатричні клініки (Правило 109). Європейські пенітенціарні Правила встановлюють, що особи, які страждають на розумові хвороби або стан розумового здоров'я яких несумісний з тюремним ув'язненням, повинні утримуватися в спеціально призначених для цього установах. Нагляд та лікування за іншими ув'язненими, які також страждають психічними розладами або аномаліями, мусять відбуватися в спеціалізованих пенітенціарних установах або відділеннях, які знаходяться під медичним контролем (п. 12.1 та 47.1).

Основні засади охорони здоров'я в Україні, в тому числі психічного, представлені ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою визначаються ЗУ «Про психіатричну допомогу».

Правила поводження з психічно хворими особами в установах виконання покарання регламентовано Кримінально-виконавчим кодексом України. Відповідно до положень ст. 152 та ч. 4 ст. 154 КВК України, підставами звільнення від відбування покарання є, зокрема, хвороба. Подання про звільнення від відбування покарання внаслідок психічної хвороби надсилається до суду начальником органу або установи виконання покарань. Разом з поданням до суду надсилаються висновок спеціальної психіатричної експертної комісії й особова справа засудженого.

Основні засади організації надання медичної, в тому числі психіатричної допомоги засудженим визначено Порядком організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі (далі – Порядок) [4].

У 2017 році законодавство України з порушеного питання зазнало суттєвих змін, зокрема на підставі ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги» від 14 листопада 2017 року № 2205-VIII та спільного наказу МОЗУ та МЮУ «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів» від 10 травня 2017 року № 1517/5/503. Внесені зміни законодавства, зокрема, забезпечують права психічно хворих осіб, що

відбувають покарання. «Особа, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру, має право звернутися до обраного нею незалежного лікаря-психіатра з метою отримання висновку про стан свого психічного здоров'я та про необхідність застосування до неї примусових заходів медичного характеру» (ч. 5 ст. 19 ЗУ «Про психіатричну допомогу»). Зазначені зміни законодавства наклали відбиток на правозастосовну та судову практику звільнення від відбування покарання за психічною хворобою.

Представлена в Україні нормативна база з оговореного питання є мінімально достатньою для відправлення правосуддя, однак подальше нормативне забезпечення прав засуджених, психічна хвороба в яких позбавляє можливості останніх усвідомлювати свої дії або керувати ними, буде слугувати гармонізації та приведенню до міжнародних (європейських) стандартів, не чекаючи встановлення конвенційних порушень.

Відповідно до підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, що ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року (далі – Конвенція), кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема законне затримання психічнохворих.

Як вбачається з практики Європейського суду з прав людини, яка є обов'язковою для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції (ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про виконання

рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), позбавлення волі особи, яка має психічну хворобу допускається тільки при дотриманні трьох мінімальних умов:

- особа може бути взята під варту на підставі об'єктивної медичної експертизи;

- ступінь психічного розладу особи вимагає примусового взяття під варту;

- психічний розлад зберігається або прогресує в період тримання під вартою [5, с. 18].

Для того, щоб вважати «істинним» психічний розлад, психічний стан повинен досягти певного ступеня тяжкості [5, с. 18].

Вітчизняна судова практика з порушеного питання вирішується в порядку, визначеному ст. 537, 539 КПК України. Питання, які вирішуються судом під час виконання вироків, зокрема звільнення від покарання за хворобою (п. 6 ч. 1 ст. 537 КПК України) не передбачають касаційне оскарження, отже ухвали суду апеляційної інстанції є остаточними і можуть слугувати в якості судової практики.

Звільнення від відбування покарання за психічною хворобою не є поширеною категорією судової справи, тим більше, якщо мова йде про апеляційне провадження. Наведемо вибірково практику апеляційних судів з порушеного питання.

Діагноз, встановлений висновком лікарсько-консультативної комісії про медичний огляд засудженого щодо наявності захворювання, визначеного Переліком, та стан здоров'я засудженого дають підстави вважати про неможливість його подальшого відбуття покарання у

виправній установі. До таких висновків дійшла колегія суддів Львівського апеляційного суду (ухвала від 09 червня 2020 року, справа № 442/8204/19).

Колегія суддів Луганського апеляційного суду, приймаючи правильне по суті рішення, посилається на положення «Інструкції про порядок медичного обстеження засуджених, які страждають тяжкими хворобами, та представлення на них матеріалів у суди про звільнення від дальшого відбуття покарання» 1992 року, яка не застосовується в органах і установах кримінально-виконавчої системи України на підставі Наказу Державного департаменту з питань виконання покарань від 18 січня 2000 року № 3/6 (ухвала від 13 січня 2020 року, справа № 425/2727/19).

Цікавою вбачаємо позицію колегії суддів Тернопільського апеляційного суду, викладену в ухвалі від 30 грудня 2020 року (справа № 603/31/18). Правильність судового рішення вбачаємо передусім в наявності перешкод у складанні висновку спеціальної психіатричної експертної комісії, оскільки виконання покарання здійснюється у виді громадських робіт та забезпечується органом пробації. Колегія суддів зважає на відсутність відомчої регламентації діяльності спеціальної психіатричної експертної комісії, передбаченої ч. 4 ст. 154 КВК України, оскільки не регламентована Порядком. Висновок суду про тотожність судово-психіатричної експертизи із висновком спеціальної психіатричної експертної комісії, в даному випадку, не знаходимо коректним, оскільки останній виступає підставою Подання про звільнення

від відбування покарання внаслідок психічної хвороби. Однак дане питання потребує більш ґрунтовного аналізу з огляду на наступне.

Судово-психіатрична експертиза – це науково-практичне дослідження, що здійснюється з метою визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, у конкретні проміжки часу і відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду. Організаційні засади проведення судово-психіатричної експертизи визначені Порядком проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженій наказом МОЗ України від 08 травня 2018 року № 865.

Судово-психіатрична експертиза здійснюється виключно державними спеціалізованими судово-психіатричними установами МОЗ України та проводяться особами, які відповідають вимогам, передбаченим ст.10 ЗУ «Про судову експертизу» (ч. 2, 3 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» та п. 3, 4 Порядку). Компетенція установи, яка проводить судово-психіатричну експертизу, визначається належністю до сфери управління МОЗ України (правові висновки Верховного Суду, викладені в постанові від 30 березня 2020 року, справа №462/3998/19).

При розгляді питань звільнення від відбування покарання внаслідок психічної хвороби реальний вплив і потенціал психіатричної експертизи недооцінений і не використовується як належний доказ по справі. Узагальнення судової практики з порушеного питання свідчать про необхідність забезпечення прав засуджених із психічними та поведінковими розладами на психіатричну експертизу, у випадку

непогодження із висновком спеціальної психіатричної експертної комісії.

За результатами проведеного дослідження, пропонуємо внести зміни до законодавства, а саме доповнити положення ч. 4 ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України наступним абзацом: «У випадку непогодження із висновком спеціальної психіатричної експертної комісії, засуджений або його захисник мають право на призначення психіатричної експертизи».

Впровадження психіатричної експертизи при обумовлених обставинах буде забезпечувати контрольну функцію і слугувати гарантією незалежності (заборона втручання, попередження про кримінальну відповідальність, можливість призначення повторної експертизи, та інше). Такі доповнення будуть слугувати аналогією і логічним продовженням внесених змін до ч. 5 ст. 19 ЗУ «Про психіатричну допомогу», про що вже згадувалося, та відповідати загальній практиці суду конвенційної юрисдикції. Жодне позбавлення волі психічно хворої особи не може розглядатися у відповідності до ст. 5 §1 (е) Конвенції, якщо рішення про таке позбавлення волі було прийнято без ознайомлення з думкою медичного експерта [5, с. 18]. Приймаючи рішення про необхідність взяття під варту будь-яку особу як психічно хвору, національна влада повинна мати певну свободу дій, оскільки саме вони в першу чергу розглядають надані докази в межах конкретної справи [5, с. 18].

Рекомендовані зміни кримінально-виконавчого законодавства України будуть не лише зменшувати корупційні ризики та спри-

яти державній політиці у сфері запобігання корупції, а реально забезпечувати права психічно хворих засуджених.

Як вбачається з положень ч. 1 ст. 84 КК України, при звільненні від покарання за психічною хворобою, до такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, відповідно до статей 92–95 цього Кодексу.

Відповідно до положень ст. 94 КК України, суд може застосувати примусові заходи медичного характеру наступних видів:

1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;

2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом, з посиленням нагляду, із суворим наглядом [1].

Заслуговує на увагу позиція Президента Асоціації судових психіатрів України С. С. Шума про необхідність імплементації досвіду Федеративної Республіки Німеччина до українських реалій, зокрема внесення змін до вітчизняного законодавства щодо госпіталізації саме до спеціального психіатричного закладу [6]. Така думка видається слушною з огляду на наступне.

Відповідно до Переліку закладів охорони здоров'я, затвердженого наказом МОЗ України від 28 жовтня 2002 року № 385, до лікарняних закладів особливого типу віднесено спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги. Спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги – заклад з надання психіатричної допомоги, в якому застосовуються стаціонарні види ПЗМХ, передбачені Кримінальним кодек-

сом України (п. 21 Пояснень до вищевказаного Переліку).

Перелік спеціальних закладів з надання психіатричної допомоги представлений 15-а установами, регіонально нерівномірно розподілених, зокрема найбільшу кількість представлено в Дніпропетровській області: Комунальний заклад «Гейківська психоневрологічна лікарня» Дніпропетровської обласної ради», Комунальний заклад «Дніпропетровська клінічна психіатрична лікарня» Дніпропетровської обласної ради» та Дніпровська філія «Спеціальний заклад з надання психіатричної допомоги» Державної установи «Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України» [7].

У спеціальних закладах з надання психіатричної допомоги перебувають:

1. особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України, у стані неосудності (п. 1 ч. 1 503 КПК України та ч. 2 ст. 19 КК України);

2. особи, які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку суду (п. 2 ч. 1 503 КПК України та ч. 3 ст. 19 КК України)

3. особи, яким обрано запобіжний захід у виді поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (п. 2 ч. 1 508 КПК України)

4. особи, які під час відбування покарання захворіли на психічну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (ч. 1 ст. 84 КК України).

В межах предмета дослідження, акцентуємо увагу на суб'єктах злочину, які вчинили кримінальне правопорушення, але захворіли під час відбування покарання, як обов'язкова умова звільнення від покарання за психічною хворобою.

Питання про продовження, зміну або припинення застосування примусового заходу медичного характеру вирішується судом у разі такої зміни стану психічного здоров'я особи, за якої відпадає необхідність застосування раніше призначеного заходу та виникає необхідність у призначенні іншого примусового заходу медичного характеру чи якщо особа видужала.

Висновки. Психічні та поведінкові розлади, що позбавляють можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, створюють реальні перешкоди для можливості відбування покарання, оскільки мета покарання втрачає свого сенсу. Проведення кримінально-виконавчої діяльності повинна відбуватися з суворим дотримання прав засуджених і не порушувати конвенційні норми в частині нелюдського пово-

дження з психічно хворою особою. На запобігання вказаному були представлені рекомендації по внесенню змін як до кримінального, так і до кримінально-виконавчого законодавства України.

Правові висновки і роз'яснення вищих судових органів з питань звільнення від подальшого відбування покарання за психічною хворобою взагалі відсутні, тому судова практика підлягає узагальненню. Національній школі суддів України при проведенні суддівської освіти необхідно включити порушене питання до відповідних Програм, з огляду на відсутність сталої судової практики та складність вирішення питань, які вирішуються в порядку виконання вироку суду.

Не дивлячись на значну кількість допущених суддівських помилок при вирішенні питання звільнення від подальшого відбування покарання за психічною хворобою, сподіваємось, що приведені висновки і рекомендації не будуть залишені поза увагою, а порушене питання буде актуалізовано подальшими науковими дослідженнями.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III: в редакції станом на 03 вересня 2020 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.07.2021).
2. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія ; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.
3. Горюх О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України: дис. ... докт. юрид. наук.: 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2019. 674 с.
4. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі: наказ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> (дата звернення: 20.06.2021).

5. Право на свободу и личную неприкосновенность: Руководство по применению статьи 5 Конвенции. European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_5_rus.pdf (дата звернення: 20.06.2021).

6. Шум С. С., Пінчук, О. О. Суховій І. Я. Модель реформування системи примусових заходів медичного характеру на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. *Архів психіатрії*. 2014. Т. 20. № 1. С.24–27.

7. Перелік спеціальних закладів з надання психіатричної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20 березня 2018 року №516. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0516282-18> (дата звернення: 20.06.2021).

References

Pismenskij, Ye. O. (2014). *Teoretiko-prikladni problemi zvlhennya vid pokarannya ta jogo vidbuvannya za kriminalnim pravom Ukrayini*. MVS Ukrayini, Lugan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. Lugansk : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka.

Goroh, O. P. (2019). *Zvlhennya vid pokarannya ta jogo vidbuvannya za kriminalnim pravom Ukrayini*. (Dis. ... dokt. yurid. nauk). Kiyiv.

Shum, S. S., Pinchuk, O. O., Suhovij, I. Ya. (2014). Model reformuvannya sistemi primusovih zahodiv medichnogo harakteru na prikladi Federativnoyi Respubliki Nimechchina. *Arhiv psichiatriyi*, 20 (1), 24–27.

M. Shmat, *Post-graduate student of the NTU «Dnipro Polytechnic», chief legal adviser of the INME NAS Ukraine*

ORCID:0000-0003-4423-5074

Release from serving a sentence due to mental illness

The article highlights the issues of exemption from serving a sentence due to a mental illness, which makes it impossible for her to realize her actions or control them. The concepts of mental illness as a basis for exemption from serving a sentence are analyzed, and it is recommended to use the concept of severe mental and behavioral disorder. The distinction between exemption from serving a sentence due to mental illness and related criminal law institutions, in particular insanity, is described. Mental disorders, which serve as the basis for submitting materials to the court on exemption of convicts from further serving of sentence, are enumerated. The current legislation and court practice on the issues of release from punishment for mental illness is also described. A general review of the application of compulsory medical measures was conducted. A list of special institutions for providing psychiatric care and the categories of people who stay there were appointed.

The conclusions of the article contain recommendations for amendments to the criminal-executive legislation of Ukraine and serve to ensure the rights of convicts with severe mental and behavioral disorders. It is also recommended to the National School of Judges of Ukraine to include the issue in the relevant programs when conducting judicial education.

Keywords: *serving a sentence; convicts; mental disorders; illness; treatment; psychiatric care; court; judicial practice; forensic psychiatric examination; compulsory medical measures; part 1 of article 84 of the Criminal Code of Ukraine.*